

REDAKTIONELT FORORD

Først fødevarekrise, så finanskrise, og nu kommer den økonomiske krise?

Krise efter krise synes at bevæge sig henover alle lande og alle økonomier i disse måneder: Først kom fødevarekrisen. Næsten samtidig startede den finansielle krise, som dog først for alvor viste sig i midten af 2008. Nu kan den finansielle krise så munde ud i en global økonomisk krise – som også kan få alvorlige konsekvenser for landbruget.

Fødevarekrisen i form af kraftigt stigende fødevarepriser startede for alvor i 2007. Udviklingen her i 2008 synes dog at vise, at der blot var tale om en kortvarig krise – en boble: Prisstigningerne på især korn- og mejeriprodukter er nu afløst af tilsvarende prisfald, så vi på flere områder er tæt på niveauet, før fødevarekrisen startede. Markedet har vist sig at fungere tilstrækkeligt til at genskabe en ny balance mellem udbud og efterspørgsel. De høje priser har både begrænset efterspørgslen og stimuleret udbuddet, og det har efter en kort periode fået priserne til at falde.

De internationale landbrugs- og fødevaremarkeder er dog ikke garderet mod nye alvorlige fødevarekrise – tværtimod kan en ny fødevarekrise hurtigt opstå igen. Kornlagrene på globalt plan er stadig meget små, og de er utilstrækkelige til at afbøde den markedsusikkerhed, som kan opstå på grund af tørke, misvækst, kraftigt stigende efterspørgsel og lignende.

Den finansielle krise startede på det amerikanske marked for de såkaldte subprime boliglån i sommeren 2007. Disse subprime boliglån er en type lån, som er givet til mindre kreditværdige kunder på noget tvivlsomme vilkår. Lånene har en meget lav rente i to-tre år, derefter er renten variabel, men ofte blev renterabatten i lokkeperioden lagt oveni lånets hovedstol.

Det lyder som et lokalt problem i USA, men lånene er samlet sammen og solgt videre til banker i New York, der har solgt dem videre til banker og investorer i Europa.

I takt med rentestigningen kom en lang række tvangsauktioner, efterhånden som subprime-lånerne ikke kunne betale deres gæld. Efterfølgende måtte mange store banker og andre finansielle institutioner verden over indkassere store tab på udlån og investeringer i værdipapirer. Uroen på penge- og kapitalmarkederne tog til, og banker verden over fik tilført kapital fra statskassen. I USA afviklede myndighederne en række banker, herunder den tredjestørste bank i USA. Desuden over-

tog de amerikanske myndigheder kontrollen med to realkreditinstitutter, der stod for knap halvdelen af boliglånene i USA.

Den finansielle krise giver sig også til udtryk i dramatiske fald i aktiekurserne verden over. Krisen har også skabt spekulation og pres på valutakurserne, og det har fået flere lande – herunder Danmark – til ensidigt at hæve renten.

På mange måder er der tale om en selvforstærkende proces, hvor kursfald skaber formuetab, som så igen skaber flere kurstab.

Hvis finanskrisen bider sig fast – og det er der umiddelbart tegn på – kan den udvikle sig til en længerevarende *økonomisk krise*. Den stigende rente hæmmer investeringslysten, og både produktion, forbrug, indtjening, beskæftigelse og økonomisk vækst er faldende. På flere områder er der tegn på den værste recession i flere årtier. Vi står måske på kanten til en flerårig og hård økonomisk nedtur.

Finanskrisen og den økonomiske krise har dog også positive – om end mere beskedne – konsekvenser. For det første bliver overophedningen af bl.a. den danske økonomi mindre. Med udsigt til faldende beskæftigelse vil problemerne med at tiltrække nok arbejdskraft blive mindre, og flækkeproblemerne på bl.a. arbejdsmarkedet bliver mere eller mindre løst.

For det andet giver kriserne også en nyttig lærestreg: Træerne vokser ikke ind i himlen, og man kan ikke bare ride med på bølgen i den eufori, som vi har oplevet på det seneste. Jo længere festen og euforien varer, desto værre bliver tømmermændene, når det hele vender.

Både finanskrisen og den økonomiske krise får negative konsekvenser for landbruget og fødevarereindustrien. Rentestigningerne rammer hårdt, når der er tale om et så kapitaltungt erhverv som landbruget. Dertil kommer, at bankernes risikovillighed og likviditet er blevet langt mindre, og det bliver derved sværere at tiltrække både lånekapital og ansvarlig kapital. Dette kan på længere sigt hæmme erhvervets udviklingsevne og dynamik.

Landbrugs- og fødevarer er relativt indkomstuelastiske – vi skal have fødevarer, selv om de økonomiske og finansielle kriser reducerer vores indkomst og købekraft. Så selv om landbruget og fødevarereindustrien kommer til at mærke kriserne i form af stigende kapitalomkostninger, lavere købekraft og faldende forbrug, ja så er andre sektorer ramt langt hårdere.

For landbruget er kriser, usikkerhed og turbulens ikke noget ukendt fænomen. Landbruget hører således til blandt de erhverv, hvor der over tid er størst ustabilitet m.h.t. produktion, værditilvækst m.m. Den fortsatte liberalisering af EU's landbrugspolitik vil være med til at forstærke denne ustabilitet.

Netop *Risikostyring i landbruget* er emnet for den første artikel, som er skrevet af docent Svend Rasmussen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet. Risikostyring har til formål at beskytte landmanden mod de negative konsekvenser af pris- og udbyttevariationer. Gennem risikostyring kan man forbedre mulighederne for at overholde sine forpligtelser over for andre og over for sig selv. Man kan som overordnet strategi vælge at beholde risikoen, undgå risikoen, reducere risikoen eller overføre risikoen til andre.

De klassiske instrumenter for risikostyring i landbruget har deres begrænsninger. I de senere år er der dog udviklet nye og supplerende finansielle instrumenter, som imidlertid forudsætter, at landmænd og deres rådgivere får et bedre kendskab til disse instrumenters muligheder og begrænsninger.

Den anden artikel har titlen *Videreudvikling af en virksomhed* og er skrevet af professor, ph.d. & dr. merc. Hans Skytte, Institut for Marketing og Statistik, Handelshøjskolen, Århus Universitet. I artiklen giver der svar på følgende: Hvad forstås der ved »en virksomhed«, og hvordan videreudvikler man en eksisterende virksomhed? Svarene gives i første omgang ud fra en teoretisk tilgang. Efterfølgende anvendes de teoretiske begreber til at analysere fødevarevirksomheder i den danske slagterisektor og til at analysere detailkæder i Danmark, Sverige, England og Tyskland. Resultaterne af disse analyser har ført frem til den virksomhedsmodel, der er præsenteret i artiklen. Til sidst er det forklaret, hvordan denne virksomhedsmodel kan anvendes i praksis til videreudvikling af virksomheder.

Den tredje artikel er skrevet af seniorforsker Brian H. Jacobsen fra Fødevareøkonomisk Institut og har titlen: *Hvad koster det at nå målene i Vandrammedirektivet?* I artiklen gives der en status for implementeringen af vandrammedirektivet. Desuden beskrives de opstillede mål og den aktuelle situation, og også de mulige instrumenter og virkemidler beskrives og diskuteres.

Der konkluderes bl.a., at Danmark vil have behov for at få udskydelser af tidsfristen for nogle områder og undtagelser for udvalgte vandområder, hvor omkostningerne er meget højere end gevinsterne. Opfyldelse af Vandrammedirektivet vil betyde, at ca. 3% af landbrugsjorden skal udtages, og de velfærdsøkonomiske omkostninger er beregnet til ca. 500 mio. kr. årligt.

Den fjerde og sidste artikel, *EU-udvidelserne og de danske landbrugseksportmarkeder*, tager udgangspunkt i, at Danmark nu har været medlem af EF/EU i 35 år. Landbruget og ikke mindst landbrugseksporten spillede en stor rolle i debatten op til folkeafstemningen i 1972. Også ved de efterfølgende udvidelser har landbrug og landbrugshandlen været vigtige politiske emner. Derfor vil det være interessant at se, hvorledes Danmarks medlemskab samt de efterfølgende udvidelser har påvirket den danske landbrugs- og fødevarereksport. Artiklen viser, at EU's udvidelser siden starten af 1980'erne har medført betydelige markedsforandringer.

Det viser sig, at ved næsten alle EU-udvidelser, er den danske landbrugseksport til alle nye medlemslande steget betydeligt. På 5-års sigt har effekten af de tre store udvidelser næsten været ens: Den danske landbrugseksport er steget 2½ gang til de nye medlemslande. Generelt ser det ikke ud til, at effekterne af EU-udvidelserne på den danske landbrugseksport endnu er aftaget.

Den danske landbrugseksport til EU-markedet er steget betydeligt de seneste årtier. Stigningen skyldes dog primært det øgede antal medlemslande – og i mindre grad stigende markedsandele og markedsudvikling.

Samhandelsmønstret bliver nu også påvirket af, at andre internationaliseringsformer som direkte udenlandske investeringer samt globale fusioner og alliancer især i de senere år har præget udviklingen og har både støttet, suppleret og erstattet handel med landbrugsvarer mellem EU-landene.

Seniorrådgiver, ph.d. Henning Otte Hansen (ansvarshavende redaktør),
Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet